

Martyn Rady napisao je knjigu o Habsburgovcima koja je najinformativnija i najzabavnija knjiga te tematike. Veći broj dodataka oživljava ionako izvrsno čitljivo djelo. Majka Fridrika III., Cimburga, "bila je poznata i po svojoj ljepoti i po svojoj sposobnosti da zariva nokte u hrastove daske samo sa svojim šakama" (43–44), brazilski nogometni tim duguje svoje boje dresa Habsburgovcima (231), Elizabeta, žena Franje Josipa imala je vrlo tanak struk (264), a Franjo Ferdinand je u lovu tijekom života ubio 274,889 životinja (302). No, ovo je ipak ozbiljna knjiga, i Rady zaključuje, ovdje kao i na drugim mjestima, o sudbini država koje su naslijedile Habsburško Carstvo: "U nedavnim godinama, u dijelovima regije dogodio se povratak cenzure medija, manipulacije sudova, anti-semitizma koji država podupire i političkog nasilja (...) kako se politika Srednje Europe počinje kiseliti, teško se izbjeći zaključak da je mađarski povjesničar [Domokos Kosáry] bio naposljetku u pravu – Habsburgovci ne bi napravili ništa lošije" (329).

Christopher Nicholson

Barbara Đurasović, *Prava Crvena Hrvatska i pravaši. Hrvatski nacionalizam u Dubrovniku početkom 20. stoljeća*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik 2021., 376. str.

U izdanju Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, 2021. godine objavljena je knjiga Barbare Đurasović pod naslovom *Prava Crvena Hrvatska i pravaši – hrvatski nacionalizam u Dubrovniku početkom 20. stoljeća*. Posrijedi je vrlo sadržajna sinteza dubrovačke povijesti na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće prema vrelu kojem je autorica posvetila najveću istraživačku pozornost, glasilu *Prava Crvena Hrvatska*. Ovo djelo je prvotno nastalo kao autoričina doktorska disertacija obranjena na poslijediplomskom doktorskom studiju *Povijest stanovništva* na Sveučilištu u Dubrovniku da bi se s naknadnim dopunama rad preoblikovao u vrlo značajnu historiografsku monografiju.

Knjiga je podijeljena u osam poglavlja. U uvodnim napomenama autorica iznosi dosadašnje historiografske spoznaje o dubrovačkom, hrvatskom i europskom novinstvu te o o listu *Prava Crvena Hrvatska* (15–38). Autorica ističe kako novine imaju karakteristiku vremenskog stroja, budući da se njihovim pregledavanjem vraćamo u povijesnu stvarnost, čime neupitno želi istaknuti važnost lokalnih glasila u istraživanju političkih, društvenih i ekonomskih prilika na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. List *Prava Crvena Hrvatska* izlazio se od 1905. do 1918. godine a pokrenut je od strane dubrovačkog svećenika Antuna Liepopilija, čiju je sažetu biografiju (90–100) autorica izdvojila kao nužan parametar za razumijevanje političkih okolnosti i napose razvoja Stranke prava u Dubrovniku. S druge strane, u posebnom poglavlju o razlozima pokretanja pravaškog glasila, autorica ističe kako su intencije za pokretanjem i publikacijom pravaških listova postojale i prije 1905. godine što je vidljivo na primjeru kratkotrajnog izlaženja lista *Pravo* (1895.–1896.) kao preteče lista *Prava Crvena Hrvatska* (51–69).

S obzirom na vrlo složenu političku situaciju u Dubrovniku ali i ostatku hrvatskih zemalja na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, autorica se u poglavlju *Uloga dubrovačkih pravaša u Dalmaciji* referira na političku situaciju u Stranci prava u Dalmaciji i Banskoj Hrvatskoj, njihovom suodnosu te nizu konfrontacija s drugim politički opozicijskim strujama poput Hrvatske stranke,

zatim kritike zbog formiranja kohabitacije sa Srpskom strankom što rezultira formiranjem politike *novog kursa* i Hrvatsko srpske koalicije (69–90). U takvim okolnostima *Prava Crvena Hrvatska* bila je glasnik Stranke prava na razini čitave Dalmacije. Zbog toga je njezina reprezentativnost bila značajno prisutna na pokrajinskoj razini, ne umanjujući značaj i sadržajnost lokalnim temama. List je zagovarao ideju sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom, ali po pitanju lokalnih problema su bili vrlo oponentni listovima umjereno pravaške a kasnije narodnjačke *Crvene Hrvatske* i srbokatoličkog lista *Dubrovnik* zbog čega je nerijetko dolazilo do verbalnih konflikata koji su se protezali na nekoliko novinskih brojeva. Budući da su sve dubrovačke tiskovine na prijelomu stoljeća bili tjednici, takve i slične teme implicirale su višetjedno polemiziranje između suprostavljenih listova. Stoga, svaka dubrovačka tiskovina je zapravo bila politički medij nekoj lokalnoj stranci koja je uz publikaciju potonjih iznosila svoje političke stavove, prenosila ideološke poruke široj javnosti i neupitno utjecala na razvoj nacionalne ideje u modernom Dubrovniku. Iako bi se dalo naslutiti kako su potonja istraživanja lakša u odnosu na standardna historiografska istraživanja pisanih izvora, potrebno je „sломiti“ takvu iluziju činjenicom kako periodičke zbirke, a prvenstveno se misli na njihovu opsežnost, zahtijevaju dugotrajan i kompleksan istraživački napor. Prvotno se misli na relevantno tumačenje izvora, budući da je svako glasilo pisalo u skladu s vlastitim političkim uvjerenjima. Zbog toga je nužno posegnuti za istraživanjem svih onodobnih publikacija kako bi se izbjeglo pogrešno tumačenje izvora ali i ispoštovalo znanstveno načelo objektivnosti. Nedvojbeno se može reći kako je autorica ispunila takvu misiju.

Autorica izričitu pozornost posvećuje sukobu *Prave Crvene Hrvatske* i nekada Supilove *Crvene Hrvatske* budući da je redakcija *Crvene Hrvatske* s negativnim raspoloženjem gledala na formaciju čiste Stranke prava u Dalmaciji i Dubrovniku, pokušavajući ih okarakterizirati kao *popovsku, klerikalnu, kamarilsku i đeneralsku* grupaciju te drugim sličnim epitetima. Razlozi zbog kojih se autorica vrlo često referira na situaciju sa Strankom prava u Dalmaciji odnosno njezinim raskolom jest činjenica da je klerikalno čista Stranka prava u Dalmaciji sačinjena od nekolicine dubrovačkih klerikalaca poput Antuna Liepopilija i Joza Crnice. Inače, posrijedi su članovi uredništva *Prave Crvene Hrvatske* i ujedno česti autori pojedinih članaka u listu. Svojim su pisanim stvaralaštvom obraćali pažnju na kritiku političkog programa Hrvatske stranke, te načine na koji dubrovački načelnik Pero Čingrija provodi svoju politiku rukovođenja gradom. Iščitavanjem ove knjige moglo bi se reći kako su dubrovački pravaši dijelili sličnu sudbinu kao i njihove stranačke kolege u Dalmaciji te da su se nakon raskola tamošnje Stranke prava zauzimali prodanovsku ili frankovsku stranu. Uz pažljivo čitanje svakog poglavlja može se reći kako to nije slučaj jer autorica izričito naglašava kako su dubrovački pravaši u redovima *Prave Crvene Hrvatske* vodili vlastitu politiku neovisnu o prodanovskoj ili frankovskoj ideji. S druge strane, nisu bili niti jedinstvena formacija jer su konstantno politički lutali. Posrijedi su mnoge teze i uvjerenja koje je autorica potkrijepila primjerima pojedinih pravaša koji nisu podržavali pravaške ideje proklamirane u *Pravoj Crvenoj Hrvatskoj* i obratno (74–82).

Vrlo iscrpno poglavlje *Glavne teme i polemike u dubrovačkim listovima* (143–200) poslužilo je autorici da se na primjeru korištenja više periodičkih vrela upozna s političkom, društvenom, kulturnom i ekonomskom situacijom u Dubrovniku na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Događaji poput posjeta Franje Ferdinanda Dubrovniku 1906. godine, željeznička pragmatika i raskid s Mađarima imali su velikog odjeka u svim lokalnim tiskovinama, a budući da su posrijedi i teme političke prirode, ne začuđuje činjenica kako su sukobi između potonjih glasila bili neizbježni. S obzirom da su svi spomenuti listovi izlazili relativno dugo, veliku su pozornost

posvećivali i svim prijeratnim krizama, poput aneksijske krize. Drugim riječima, autorica, služeći se člancima *Prave Crvene Hrvatske*, *Crvene Hrvatske* i *Dubrovnika* relevantno ocjenjuje političko stajalište lokalnih stranaka i njihove dojmove nakon aneksije Bosne i Hercegovine 1908. godine. Od drugih političkih tema tu se još nalaze i Balkanski ratovi, pitanje trijalističkog uređenja Austro-Ugarske Monarhije, svepravaška sloga i slično.

S obzirom da je list vrlo aktivno i sadržajno publicirao niz događaja na lokalnoj, pokrajinskoj i državnoj razini, autorica je u svom radu posvetila veću pozornost nizu lokalnih polemika od 1905. do 1918. godine. Nisu posrijedi isključivo političke teme već i brojni događaji ceremonijalne naravi poput obilježavanja proslave svetog Vlahu 1906. godine kada je na zgradi Općine dozvoljeno postavljanje srpske zastave što je izazvalo brojna negodovanja u javnosti ali i dodatno produbljenje već ionako napetih odnosa *Prave Crvene Hrvatske s Crvenom Hrvatskom* i *Dubrovnikom*. Istovremeno, takvi odnosi očitovali su se u kritici pojedinih političkih prvaka iskorištavajući njihove slabosti i gubitke u pojedinim važnim političkim utakmicama kako bi dodatno degradirali njihov nacionalno-ideološki imidž.

Posebno poglavlje naslovljeno *Urednički profil Prave Crvene Hrvatske (237–254)* posvećeno je uređenosti lista, stilu pisanja, broju rubrika, rasponu teksta i slično pri čemu autorica konstatira kako se stilska vizura lista neznatno mijenjala. Uz navedeno, koristi se brojčanim podacima o prodanim primjercima za Dubrovnik i Dalmaciju ističući kako je redakcija lista već nakon prve godine postigla za njih zadovoljavajuće rezultate po pitanju potražnje za listom i prodaje istog. Također, cijena primjerka ovisila je o političkoj i ekonomskoj situaciji u gradu ali i čitavoj Monarhiji. Đurasović navodi kako su krize tiskarstva, štrajkovi i nedostatak papira utjecali na troškove preplate. Slične krize vidljive su tek u predratnom razdoblju što je imalo za posljedicu dvomjesečnog neizlaženja niti jednog glasila, konkretnije od prosinca 1913. do veljače 1914. godine. U trinaestogodišnjem razdoblju publicirano je ukupno 708 brojeva *Prave Crvene Hrvatske*, dočim se naglašava kako nije moguće utvrditi točnu brojku svih autora članaka. Autorica se vrlo sadržajno posvetila stilskoj analizi lista detaljno obradivši svaku rubriku, njezin sadržaj i namjenu. Posrijedi su prve lokalne novine koje su počele izlaziti u boji i to baš u trenutku obilježavanja 66. obljetnice vladavine cara Franje Josipa. To je ujedno bio primjer koji je poslužio autorici da istakne kako su različiti ceremonijalni događaji i obljetnice utjecali na mijenjanje vizualne i tehničke forme lista.

Vrlo je zanimljivo poglavlje *O tramvaju, zvoniku, komunalnim, ali i ljubavnim problemima Dubrovčana (215–237)*. Autorica je analizirala nekoliko desetaka različitih novinskih primjereka koristeći se rubrikom *Gradska kronika* koja je uglavnom polemizirala o svim lokalnim problemima i pitanjima političke, ekonomske i društvene prirode. Autoričina konstatacija kako je list vodio računa o komunalnim problemima u gradu je uistinu opravdavajuća, iako su se i druga glasila poput *Crvene Hrvatske* posvećivala lokalnim pitanjima u vlastitim rubrikama *Gradske kronike*. S obzirom da je riječ o dugom vremenskom rasponu izlaženja lista, autorica se koristila najvažnijim komunalnim pitanjima u razdoblju od 1905. do 1918. godine poput projekta uvođenja tramvajskog sustava u Dubrovnik, pri čemu je iz rubrika *Prave Crvene Hrvatske* detaljno analiziran čitav projekt od njegovih zamisli, provedbe i ograničenja do konačne realizacije 1910. godine. Uz navedeno, čitateljska javnost može naići na nekoliko dosada nepoznatih i neistraženih događaja poput projekta rastavljanja zvonika 1906. godine, početka gradnje gimnazije na Pločama, pokušaja proljepšavanja gradskih ulica, trgova i parkova. Riječ je o nizu projekata od socio-ekonomske važnosti koji su u nekom trenutku nailazili na prepreke koje su kočile njihovu daljnju realizaciju. Takve okolnosti direktno su išle u prilog redakciji

Prave Crvene Hrvatske kako bi uputili oštre kritike načelniku Peri Čingriji i čitavoj općini kako ne mare za krucijalne komunalne probleme u gradu.

S obzirom da je riječ o listu s vrlo aktivnom publikacijom usmjerenom i na napadanje političkih oponenta, pojedini članci smatrani su nepoćudnima za objavu zbog čega su isključivo neki od članaka, ali nikada cijeli novinski broj, bili podvrgnuti cenzuriranju što autorica ističe kao vrlo zapaženu pojavu nakon aneksije Bosne i Hercegovine 1908. godine (255–275).

Prava Crvena Hrvatska bila je najmlađe dubrovačko glasilo koje je medijski nadživjelo konkurente *Crvenu Hrvatsku* i *Dubrovnik* koji prestaju publicirati nove brojeve u srpnju 1914. godine. Đurasović tako navodi kako je *Prava Crvena Hrvatska de facto* uspjela „preživjeti“ novi tiskovni zakon iz spomenute godine i ostati jedino relevantno glasilo za dubrovački kotar do završetka Prvog svjetskog rata 1918. godine. U skladu s tim, ratni period je za dubrovačko područje protekao u relativno mirnim okolnostima, iako autorica navodi nekoliko epizodnih događaja od 1914. do 1918. godine uz konstataciju kako je *Prava Crvena Hrvatska* poslužila kao mjerodavni oslonac u deskripciji ratnih okolnosti na dubrovačkom području uz učestalo pristizanje izvještaja s bojišnice. Drugim riječima, kako i autorica tvrdi, *Prava Crvena Hrvatska* bila je jedini medijski svjedok Prvog svjetskog rata u Dubrovniku. Ona se istovremeno i okoristila ratom kako bi pojačala antisrpsku kampanju protiv srbokatoličkog pokreta ali i prikazivala pozitivne događaje u ratnim okolnostima ističući kako je duh grada i njegovu tradiciju bilo vrlo teško slomiti. Završetkom rata, list je podržao novonastale okolnosti, izlazak iz Austro-Ugarske Monarhije i formiranje Narodnog vijeća Srba, Hrvata i Slovenaca s dubrovačkom podružnicom. Završetkom rata i stvaranjem nove državne zajednice ugašena je i *Prava Crvena Hrvatska*, čiji posljednji broj izlazi 9.11.1918. godine. Time je nakon trinaest godina izlaženja ugašen jedini svjedok događaja i promjena u Dalmaciji i Dubrovniku na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće (279–322).

Ova monografija pokazatelj je dugotrajnog istraživanja Barbare Đurasović koja je javnosti predočila ne toliko poznate informacije o pravaškom glasilu za širu čitateljsku javnost onodobnog Dubrovnika i Dalmacije. Koristeći se rubrikama ne samo iz *Prave Crvene Hrvatske*, već i drugih tiskovina u Dubrovniku, autorica je vrlo konstruktivno obradila dosad nepoznate događaje iz moderne dubrovačke povijesti. S druge strane, ovaj rad je vrlo uspješan korak unaprijed u istraživanju povijesti novinstva u 19. i 20. stoljeću ali i značajan pomak u publikaciji radova iz dubrovačke povijesti nakon sloma Republike. Nije u pitanju knjiga koja treba potaknuti znanstvenu javnost za njenim čitanjem, već je potrebno i čitateljsku javnost upoznati s vrlo sadržajnom temom iz ne toliko davne prošlosti. Pored toga što je knjiga nedvojbeno namijenjena i široj javnosti, ona je važan vizualni signal koji bi trebao probuditi uspavanu historiografsku javnost o važnosti istraživanja te publiciranja radova iz moderne i suvremene dubrovačke povijesti.

Edi Zubović